

TÜRK MİSTİK KÜLTÜRÜNDE “ER” VEYA HALK KÜLTÜRÜMÜZDE “ER TİPLEMESİ”

Yaşar KALAFAT
Yasar.kalafat@myinet.cam
yasarkalafat@gmail.com

GİRİŞ:

Biz bu bildirimizde halk arasında varlığını halen sürdürmeğe devam eden mistik kültürümüzden hareketle, geliştirilmesi üzerinde çalıştığımız, çağdaş kültürel kimliği gün ışığına çıkarmayı amaçladık. Bunu yaparken halkın ortak değer ölçülerinden yola çıkarak, “er”, “er kişi” ve “kadın kişi” evsafını belirlemeğe planladık. Kişioğlu kavramının gelişme sürecinde taşıdığı misyona ve üstlendiği vizyona yer verdik. Kişinin yakın ve uzak çevresi ile olan münasebetlerinde kültürel kimlik adına yapabildiğimiz tespitleri ele aldık. Bu arada “ata kişi” üzerinde durmaya çalıştık. Tespitlerimizi hayatın muhtelif safhalar yaptık. Kişinin kişi ile, kişinin yöneten ile, kişinin mutlak olanla ilişkileri üzerinde durduk arayışımıza dair geçmişte yaşanmış örnek var ise onları da bildirimimize taşımaya çalıştık. Çalışmamızın konusunun belirlenmesinde, ABD ve AB kültürel kimlik stratejilerini de dikkate aldık

METİN:

Türk tefekkürünün merkezinde kişioğlu vardır. “okunacak en büyük kitap insandır”¹, “Alem Adem, Adem de alem içindir”² kişinin “er” veya “kadın” kişi olmasına bakılmamıştır.

“Erkek dişi sayılmaz, muhabbetin dilinde
Hakkın yarattığı, her şey yerli yerinde
Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok
Noksanlıkla eksiklik, senin görüşlerinde...”³

Muhabbetin dilinde her şeyin yerli yerinde olmasının da tanımı yapılmıştır. Noksanlık ve eksikliğin ne ve nerede, nasıl ve hangi hallerde olacağı da tespit edilip açıklanmıştır. “Yolumuzun esası çalışmaya bağlıdır”⁴ “Ayağa kalkacaksan bari hizmet için kalk”⁵ “Dede himmet, oğul gayret” denilmiştir.

İmanı ve çalışmayı merkeze alan bu tefekkür, kuru, ruhsuz, rahatçı, mekanik bir çalışma da değildir. İnanç içeriklidir. “Biz dile söze bakmayız. Biz içe ve hale bakarız”⁶

¹ Hacı Bektaş Veli

² Hacı Bektaş Veli

³ Hacı Bektaş Veli

⁴ Hacı Bektaş Veli

⁵ Hacı Bektaş Veli

⁶ Hacı Bektaş Veli

“Dinine dilinle değil, kalbinle bağlan”⁷ denilmiştir ve bununla da itikadı hayata engel teşkil edebilecek bir zihniyet sergilemek amaçlanmamıştır.

İnançlı ve çalışkan olmak da bu tefekkürün yegane parçaları değildir. “İslamın özü ahlak, ahlakın özü bilgi, bilginin özü akıldır”⁸ aklın önemini de vurgulayan Türk tefekkürü, adeta tefekkür için vardır. “Bir saatlik tefekkür yetmiş yıllık (nafile) ibadetten hayırlıdır”⁹ Bu tefekkür murakabe mekanizmasını da ihmal etmemiştir. “Her ne ararsan kendinde ara.”¹⁰ Bu arayış sabırla olacaktır. “Sabreden derviş muradına ermiş”¹¹ ve nihayet sistem doğruluk üzerine inşaa edilmiştir. “Doğruluk dost kapısıdır.”¹²

Dinine kalbinle bağlanmanın da tanımı yapılmıştır. Merkezine kişiöglü alınmış olan bu tefekkürde, insan ile insanın ilişki terazisi de tartıya hazırlanmıştır.

“Bir kez gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yunmaz değil”¹³ denilirken insan ilişkilerinde “kişi gönlü” nün önceliği vurgulanılma ile kalınmamış milli mensubiyetin veya adına hareket edilen milliyetin kişiyi aklayıp paklamaya yetmeyeceği de belirtilmiştir. Mensubiyet içerikli tayin edici faktör “tevazu”dur.

“Yol odur ki doğru ola, göz odur ki Hakkı göre
Er odur ki alçak dura, yücelerden bakan göz değil”

14

Böylece Türk tefekkürü tiplemesinde kişiöğlunun cinsiyet farklılığının sorun olması aşılması, çalışma, gösterişten uzak olma, dürüst çalışma, düşünerek çalışma, şuurlu olma, öz eleştiri yapabilme, sabırlı olma, şekilci olmama, gönül yıkmama, alçak gönüllü olma gibi esaslar belirlenilmiştir. “Er”; yaşanan coğrafya, ekonomik düzey, siyasi tercih, ırkı antropolojik özellikler ve bunun gibi hususlar değil, kibirlenmeyen alçak gönüllü olabilmektir.

Türk tefekküründe tevazu yoluyla küçülerek adeta büyüme vardır. “Er” ancak Hak’ı görebilme adına alçak durma durumundadır. Er kişiöğluna gösterdiği alçak gönüllülükle Hak’a tevazu göstermiş olmaktadır. Er, Hak’ı ancak bu şekilde görebilir. Nitekim,

“Gönül Tanrı’nın tahtı
Tanrı gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise” denilmiştir.¹⁵

Kimlik tanımlayıcı olarak fert bazında bu tefekkürde alınan ad “er”dir. Bu isim, çoğula teşmil edilince “Erenler” olmaktadır. Mehmetçik anlamındaki er de farklı bir anlamdan kaynaklanmıyor olmalı, erat derken çoğullaştırılan kelimenin etimolojisi üzerinde duruşumuz konunun temel taşını teşkil edişi itibariyledir. Tatar Türklerinde Erek, ölüm meleği

⁷ Hacı Bektaş Veli

⁸ Hacı Bektaş Veli

⁹ Hacı Bektaş Veli

¹⁰ Hacı Bektaş Veli

¹¹ Hacı Bektaş Veli

¹² Hacı Bektaş Veli

¹³ Yunus Emre

¹⁴ Yunus Emre

¹⁵ Yunus Emre

karşılığında kullanılır. Er/ ervah (can, ruh) ölmüş ataların ruhu olup insanlara yardım ettiğine inanılır.¹⁶

Ervah konusunda Çıldır Aşık Şenlik ünlü Koçaklaması'nda;
“Kavga günü namert sapa yer arar
Er olan göksünü düşmana gerer
Cem'i Ervah bizlen meydana girer
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana” demektedir.

Hatayi ise;
“Hatayi biçare güldür Şahına,
Hünger Hacı Bektaş nezargahına,
Deli gönül hagg ol dük dergahına
Er olayım dersen, er ile görüş”
Veya,
“Uçmakta tuti kuşuyam
Ağır leşker er başıyam,
Men sufiler yoldaşıyam
Gaziler, deyin şah menem” diyecektir.

Bir er tanımı da Gazi Burhanneddin'den verelim;
“Özünü ol Şah gören, serdar bolur,
Emel hak devi gılan, berdar bolur,
Er odur, hak yolunda baş oynada,
Döşekde ölen yiğid, murdar bolur.

Hakas Türklerinde er; kocadır. Er, ir olarak da geçer. Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde ve bilhassa Azerbaycan'da er, er kişi, koca, ailenin erkeği anlamındadır.¹⁷ Er Tazgıl, Er Kusep, Er Kusay, Er Kokşe Nogay Türk Destan kahramanlarıdır. Er-Kanım, Ülgen'in dokuz oğlundan birinin adıdır. Bu noktada er sahiptir, iyedir. Anadolu Türk tefekküründe evin sahibi olarak kadın kişi geçer. Ağaçeri, ağaç kültü ağacın piri bağlantılıdır. Tahtacı, Ağaç kültü, ağacın piri bağlantılıdır. Terekeme, terek/ağaç kültü, ağacın piri bağlantılıdır. Bize göre Tahtakuş Türkmenlerinin inanç etimolojileri aynı minval üzere yapılabilir. Bu konu evvelce ayrıntılı tartışıldığı için tekrara düşmek istemiyoruz.¹⁸ Bize göre Ulusun ismi Borçalı Ulusu idi. Ulusun bir kısmı hayvancılık yapıyorlardı, bunlar Karapapahları teşkil ediyorlardı. Bağ bahçe ziraatı ve ormanla iştilal edenlerdi. Böylece diğer kısmı ise Terekeme idiler. Nitekim Müslüman Karlıklar Budist Uygurlara Tateri demelerine mukabil, Uygurlar da Müslüman Türklere Çobaneri demekteydiler. Er piri bağlantısı vardı ve hemen hemen her şeyin bir piri vardı. Seyitgazi'deki Kırk Kızlar Korusu'nun hamisi, piri Sarı kız'dır. Ağaçları kutsal bilinip sakınılan Tunceli'ndeki Kırklar Tepesi, Ocak'tır.¹⁹ Er ile ar

¹⁶ Y.Kalafat-İ.Kamalov, “Tatar Efsaneleri”, Karadeniz Araştırmaları, S.6, s.52-78

¹⁷ Y.Kalafat-S. Ogan, “Abakan Sempozyumu ve Hakasya Seyahat Notları”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Mart 2003, S.195, s.46-54

¹⁸ Yaşar Kalafat, Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II, Ankara 2005, Babil Yayınları, s.40-74

¹⁹ Nazmi Sevgen, Zazalar ve Kızılbaşlar, İstanbul, 1946, s.116

arasında bir bağ kurulduğunu, erlenmeğe arlanma olarak anlam verildiği de bilinmektedir.²⁰ Biz evvelce bir çalışmamızda su+er = Sümer, haz+er = Hazer, az+er = Azer bağlantısı üzerinde durmuş, er eki ile toplum ismi oluşturulabileceğini tartışmıştık. Sumer'in su erleri, su ile iştil eden mitolojilerinde su iyesinin önemli yer tutan erler olabileceği görüşümüzü açıklamıştık. Erenler güzergahında süreç zaafardan arınabilme, şekilciliği, tamahı, gösterişi, kibiri, tembelliği ve benzerlerini yenebilme sürecidir. Bir insan-ı kamile ulaşabilme arayışıdır. Batini yanı ile bir bütün olan tefekkür sosyal hayatımıza taşınması ile kimlik bunalımına çözüm getirebilir.

Bu tefekkürün şüphesiz Muhammedi boyutu da vardır. Ancak bu tefekkür medeniyet dönemi anlamında İslam ile sınırlı değildir. Hz. Adem'in ilahi tebligatı ile başlatılmış bir süreçtir. Bu itibarla evrenseldir.

Bu tefekkürde Hz. Adem ile Hz. Muhammed arasındaki dönemler itibariyle tefekkürün kapıları genelde açık ve uğrayıcıları bütün insanlık olmakla birlikte, Türklerin doğal olarak özelde de yerleri olmuştur. İnişli çıkışlı bu süreçte Türklerin yerini Muhammedi olmadan evvelki inanç sistemlerinden izleyebiliyoruz.

Tasavvuf düşüncesinde Evren Tanrı'nın kısmen de olsa bir yansımasıdır. Var olan her şey Allah'ın hayali görüntüsüdür. Bu yansıma, yansımanın adına bir anlamda kutsaldır. Dağlar, sular, toprak, ateş, gökyüzünde bulunanlar, hayvanlar ve bitkiler alemi tabii ki genelin yanı sıra özelde de insan kutsaldır.

Eski Türk İnanç Sistemi, Tengricilik de bir takım kültler vardı ve bunlar; dağ, güneş, su, ateş, toprak, ağaç vb. etrafında oluşmuştur Bu devamlılık devriyelerde gözlenilebilmektedir.

“Anasırdan bir libasa büründüm
Ab ü bad ü hak ü nardan göründüm
Abü'l- beşer ile dünyaya geldim
Adem ile bile bir yaş idim ben”

Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'in dini aynı Allah'a ve tevhide dayanır olmaları, aralarındaki farkın sadece şeriat farkı oldukları gerçeğinin yanı sıra, Hz. Adem'den beriye hiçbir toplum tebligatçısız bırakılmamış ve Türkler Muhammedi olmadan tek Tengrili bir din olan Tengricilik inancının ümmeti olmuşlardı.

Bir kısım aydının gündeminde yer almamış olsa da, Amentü'de anlamını bulan, dinin Hz. Adem'le başlayıp süregelen bütünlük içindeki bir süreç olduğu, bu sürecin halkaları itibariyle ilahi tebligat bakımından bir ihtilafın olmadığı hususu, halk ve Hak ozanlarımızın, sazına ve sözüne yansımış, Devriye'lerde yerini almıştır. Almalıydı, zira Hak aşığının tarihi yaşı, aşkın yaşı ile eşittir. Aşk ise, asgari kainatın varlığı kadar kıdemli idi. Kainatın oluşumu bir aşk ürünüdür. Bu aşkın sonucu “ol” denilmiş ve kainat oluşmuştu. Aşk, kainat ve aşık muhtemelen yaşittilar. Farklı isimlerle adlandırılan dine mensup olsalar da, bütün Hak aşıkları gönül dünyaları itibariyle meslektaşları. Hepsisi aynı ışığın etrafında dönen belki renkleri farklı pervanelerdir.

²⁰ Vahid Zahidoğlu, “Kitabi dede Gorkut'da Bezi Söz ve İfadeler Hakkında” Ortak türk Keçmişinden Ortak Türk Geleceğine, III Uluslar arası Folklor Konferansının Materialları, Bakı, 2005, s.467-479

Aşkın kişiöğluna yansımasında, tezahür şekli olarak muhakkak saz veya ölçülü söz ustalığı gerekmez, gerekmeyecektir. Aşkta nasıplenebilmek için ölçü, milliyete, zümreye, dile, dine, cinsiyete mensubiyet değildir. Er kişi veya kadın kişi tasnifi Hak aşkında anlam ifade etmez. Aşk kimsenin inhisarında da değildir. Aşk, aşıkla maşuk arasındadır. Tecellinin türü, şekli, şiddeti, terennümde kullanılan sazın türü veya dilin mahiyeti de her ikisi yani aşıkla maşuk arasındadır. Aşkın statüsü diğer tanımlamaların üstündedir. Kişioğlu, er veya kadın kişi aşkı bu beşeri sınıflamaların üstünde yaşarlar. Bir çok Gregoyan inançlı Hak Aşığının Türkçe tasavvufi şiirler yazabilmesi ancak bununla izah edilebilir.²¹

Hamdullah Devriyesi'nde;

“Cihan var olmadan ketm-i ademde
Hak ile Bektaş idim ben

.....
.....

Adem'in sulbünden Şit olup geldim
Nuh ile bir olup tufan'a girdim

.....
.....

.....
.....

Erişti cihana oldum yadigar
Kul iken zatına sırdaş idim ben

.....
.....

Meydana açıldı sırr-ı hakikat
Aldığım esrara sırdaş idim ben

Ben cihan mülkünü devredip geldim
Kırklar meydanında erkana girdim

.....
.....

Bu mülk-i faniye çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım ot olup bittim
Urum diyarını ben irşat ettim
Horasan'dan gelen Bektaş idim ben

.....
.....

Kimseler bu remzi fethetmediler
Her gelen mahluka kardeş idim ben”

²¹ Y.Kalafat, “Türk Ermeni İlişkilerinde Siyasi ve Kültürel Boyut”, Ermeni Araştırmaları, Kış 2004, S 12-14, s. 59-63

Cihan var olmadan kendisini var eden aşkla birlikte var olduğunu, halktan herhangi bir kesimin donuna girdiğini ve Adem ile yaşıt olduğunu, sırasıyla bütün peygamberlerin hallerini yaşadığını, Kul/kişioğlu iken, Zat'a sırdaş olduğunu, buna aldığı esrarın/aşkın yol açtığını ve bu sırrı açığa vurmadığını, kırklar meydanındaki süreci yaşadığını, Horasan'dan gelip Urum Diyarı'nı irşat ettiğini, su, rüzgar, toprak ve ateşten görünüp, şu fani dünyaya çok gelip gittiğini, bazen yağmur olup yağdığını ve bazen de ot olup bittiğini belirtir. Doğal olarak da her gelen mahlukla kardeştir. İşte bu tanımlanan erdir.

Türk halk sofistlik geleneği 3 evliya veya sofi zümreden bahseder. Bunlar; Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Anadolu/Rum Erenleri'dirler.²² Horasan Eri, Ahmet Yesevi Eri gibi tanımlamalar vizyon sahibi kimseleri anlatıyorlardı. misyon yüklü kadın-erkek esnaf, çiftçi, asker bu erler yapılması gerekeni, yaşam biçimi olarak hayatlarına yansıtıyorlardı. Yapılması gerekli olanı yaşamları ile sergiliyorlardı. Bu yaşam tarzı Muhammediyattan asırlarca evvel başlanılmış bir sürecin, sürekli sentezleri ile geliştirilmiş bir zihniyetti. Er veya kadın kişinin geçiş dönemlerinde, töreden kaynaklanan uygulamaları vardı. Sünnet olmak, kına yakmak gibi tatbikatlar bunlardandı. Zamanı gelince "başı bozukluk" tan "başı bağıllık"a geçiliyordu. "Aksakal" veya "Akpürçek" olma, sadece yıllardan yıl almış olma olayı değildi. Kadın Kişi'nin kadınlığından ve Er kişi'nin de erliğinden evsafı ve bu evsafın belirleyici vecibe ve yetkileri vardı. "Düşkün" olabilmek sadece er kişiye has değildi. Keza kut bulmuş olmak veya Kut'unu yitirmek de cinsiyetle sınırlı değildi, değildir. Er ve kadın kişinin eşitlenmişlikleri, cinsiyet üstü bir tartı ile belirleniyordu.

Aşkın mahiyeti ile ilgili hususlar, üryan gelen kişinin avamdan birinin donuna girebilmesi, ilahi duyurucuların halleri ile hallenmek, yaratılanın yaratana ile sırdaş olabilmesi, eseri ile sanatkarın bütünleşmesi, aralarındaki perdenin kalkarabilmesi, aynileşmesi, sırrın destursuz açık edilebilmesi, ile yanmış olunabileceği, bu aleme Anasır-ı Erbaa kimliği ile gelebilmiş olmak, irşat için tahta kılıçlı olabilmek, bir çok defa gelenebilen bu dünyanın fani olduğuna bu manada inanabilmek, nefis eleştirisi ile kırklar meclisi gibi meclislere girebilmek, Türk kültürel kimliğinin çok eski geçmişinden çok uzak geleceğine var olan tayin edici köşe taşları, keskin virajlarıdır. Bizim üzerinde durmaya çalışacağımız hususlar bu çerçevede içerisinde er olacaktır

Hak aşkıyla Kırklar seması'na girenler, üryan püryan dönerler. Yeniçeri Gülbank'ında;
"Allah! Allah! Allah!

Baş üryan, sine püryan, kılıç alkan,

Olmaz ki soran!

Eyvallah Eyvallah!

....."²³ Er ile Mutlak olan arasındaki perdenin kalkması, şehit ve gazilik noktasında "üryan gidiş" ile izah edilebilir. Dünyaya ait olan her şey dünyada bırakılmış, mutlak olana, onun aşkıyla yönelmiştir. Şüphesiz şehitlikte olduğu gibi gazilik de bir cinsiyetin inhisarında değildi. Başka bir formatta Mehmet Acet;

"Gül yüzlü sultanım mah cemaline

Üryan olup niyaz etmeğe geldim

Görenler salavat verir uğruna

Bir müşkülün vardır sunmaya geldim" diyecektir.

²² Yaşar Kalafat, "Horasan Eri Olarak Bilinen Yatırlarla İlgili Halk İnançları ve Dini Pratikler", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta 1996, S, 2, s.118-131

²³ A.Bulut-Ü.Darıcı, Gelin Canlar Bir Olalım, Tercüman, 274, 1992, 28 Mayıs,1992

Avamdan birinin, farklı birinin donuna girilebilmesinde muhtemelen bir dil, din veya benzeri ölçüden hareketle seçme yoktu, zira Kur'an alemler için bir öğüttü, alemlere hitap ederken diğer ilahi tebligatları da kapsıyordu.

Eski Türk İnanç Sistemi ile tasavvufi İslam inancının kavşağında, halkın inanç alemindeki devamlılığı bakımından, sanırız büyük ölçüde Alevi inançlı Müslüman erlerin inanç ve uygulamaları vardır, denilebilse fazla hatalı ve noksan olmayabilir.

Artık uluhiyyet bütün varlıktır, kainatın her tavrı, dağlar, dereler, gökler, cemiyetler her şey hakiki varlığın bir tecellisidir, ve bunun en büyük nüshası ise insandır. İnsan kendini bilirse her hakikate muttali olur; Çünkü o, uluhiyyetten ayrı bir şey değildir, onun pırılısı bir zuhurdur. İşte kendini bil sırrı da bu hakikatin bir ifadesidir. Kaygusuz'un;

“Sen özünü bil, nesin? Hak sende sen kandesin?
Eğer ki, akıl isen, anla bu ibareden”²⁴

Bu noktada erlik-kimlik bağlamında kişi gerçeği ararken ilkin kendine noksanı eksiği haksızlığı itibariyle bakabilmeli ve kendisini muhatabının yerine koyarak değerlendirme yapabilmelidir.

Kişioğlunun er kişi veya kadın kişi olmaklığında mistik itibar bakımından bir farklılık içermediği, dedenin hanımına “Taçlı Bacı” denilmesi ile görülebilmektedir. Taçlı Bacı yemeği ülüştürürken;

“Ey Erenler elde yoktu terazi,
Herkes olsun hakkına razı” der.²⁵

Ahmet Saraçoğlu annesinin ölümü üzerine;
“Sen oldun anamın mabet diyarı,
Anam sende yatar Adapazarı
Erenler kabristanı cennet mezarı
Anam sende yatar Adapazarı” derken halk tefekküründeki ermişlikte cinsiyetin ölçü olmadığını da anlatmış oluyordu.

Yesevi Zikri'nde sağ tarafta erkekler ve sol tarafa da kadınlar otururlar “Baş Köşe” boş bırakılır. Zikir, üçü kadın yedi kişi ile yapılır. Birisinin baş bandı kırmızı diğerlerinin yeşil olur. Toplantı besmele çekilerek açılır.Sayram'da İbrahim Ata, Şavuldur'da Arslan Baba, Türkistan'da Yesevi Baba, Gavhar/Gevher Ana, Umay Ana, Ökkeş Ata gibi pek çok evliyanın ruhuna fatiha okunur.Esma ül Hüsna'dan bazı isimler tekrarlanır, hep birlikte ayağa kalkılır ve beyaz giysilerle salonun ortasına doğru yürünmeğe başlanılır..²⁶ Biz Gürcistan'da Niğari'lerin kadın erkek birlikte yaptıkları semaha rahatlıkla katılıp zikretmiştik Teneke çalınarak ritim temin ediliyor, dem ise, sıcak çay içilerek sağlanılıyordu.²⁷Anadolu Ulularının türbeleri etrafında gelişmiş olan inanç ve uygulamalar bakımından erkek veya dişi er arasında hiçbir fark yoktur , menkıbe türü anlatılarda da durum aynıdır.²⁸ Aşkın kişi oğluna

²⁴ Yörükhan, a.g.e.

²⁵ Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükhan, Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm, Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri, Notlandırılan ve Yayına Hazırlayan Turhan Yörükhan, Yol, Ankara, 2005. s.104

²⁶ Yakup Deliömeroğlu, Türkistan Yesevi'nin Şehri Yesi'ye Dair, Ankara, 2003, s.79-80

²⁷ Yaşar Kalafat, Acara Özerk Cumhuriyeti Gezi Notları”, Yeni Düşünce, 22-28 Haziran 2001, S.25, s. 40-45

²⁸ Yaşar Kalafat, “Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, Yörtürk, Fikir, Kültür ve Sanat Dergisi,

yansımasında, tezahür olarak muhakkak saz veya ölçülü söz de gerekmez gerekmemiştir. Aştan nasiplenebilmek için ölçü; milliyete, zümreye, dile, dine cinsiyete mensubiyet değildir. Er kişi veya hatun kişi olmak, Hakk aşkında anlam ifade etmez. Aşk kimsenin inhisarında olan bir meta değildir. Aşk aşıkla maşuk arasındadır. Tecellinin türü, şekli, dozu da her ikisi arasındadır. Aşkın statüsü, ana dili, yaşanılan ülke, mensup olunan din ve benzerleri gibi diğer tanımların üstündedir. semahı anlatırken Hatayı;

“Kırklar icdi ol şerbetten mest oldu,
Şahı Merdan cümlesinden üst oldu
Setirpuş bağlandı kemerbest oldu,
Semae girdiler üryan hu deyü” demektedir. Semah ibadettir, ibadete aklanılarak paklanılarak, dünya galesini, dünyeyi, kavgayı geride bırakarak girilmelidir. Semah zikri ile Allah’ın huzuruna çıkılmış olunmaktadır.

Naciye Bacı şiirinde;
“Erenler erler nasıl ersiniz
Söyleyin sizinle davamız vardır.
Bacılara niçin nakıs dersiniz
Bizim de Hazreti Havamız vardır.

Bizi de halk eden Suphan değil mi
Aslanın dişisi aslan değil mi
Söyleyin makbul-u Rahman değil mi
Ümmi Gülsüm Zeynep Leyla’ımız vardır.

Naciye fakire kemter bacıdır
Muhammed Ali’ye kuldur nacidir
Cümle erenlerin tacıdır
İşte Fatutüz Zehra’ımız vardır” demektedir²⁹

Amacımız Alevilik veya bir başka inanç sistemi ile arayışımızı özleştirmek değil. Ancak , “Pir Divanı veya Cem Ayinleri’ndeki Erenler Meydanı, tam manası ile Tanrı’nın huzurudur. Haşır neşir, hesap kitap, ölüm hayat her şey oradadır.³⁰ Eğer talip günahını saklarsa Tarikat-ı Aliye’de kezzaptır. “Yol Haini” olur. “İman Eğrisi” olur. Tarikat ona helal olmaz.³¹ Edep erkana uyularak Kamil İnsan’a/İnsan-ı Kamil’e Kırklar Cemi ile ulaşılır. Allah’a ulaşmak yukarıda da belirtilmeğe çalışıldığı gibi, şüphesiz sadece bu yöntemle değildir.

İnsan tiplmemizi “Er” de toplayamaz mıyız? Böylesi bir toparlama ihtilafları giderici olabilir mi? İhtilaf her zaman olacaktır ancak, “Er” merkezli bir tanımlamada birleşmek ihtilafı azaltabilir mi? Terör bir kimlik dayatmasıdır, değil mi? Şiddeti şiddetle önlemeye

Ocak-Şubat 2006, S.66, s.3-14

²⁹ Nedim Şahhüseyinoğlu, “Karaşarlı Bacılarla Sohbet”, Yol, S.14, s.50-57

³⁰ Yörükhan. a.g.e. s.21

³¹ Yörükhan. a.g.e. s.27

kalkmak şiddeti getirmez mi? Böyle düşünülebileceğini düşünülme suretiyle, yani şiddeti şiddetle önleme yöntemini seçmiş olma suretiyle, terörün ömrünün uzatıldığı söylenilebilir değil mi? Bu noktada ulus devletler veya birlikte kendimiz olarak yaşamamızın adı her ne ise, ilkin kendi kimlik tanımını veya tanımlarını içlerine, içimize sindirebilmek durumundayız. Dış güçleri veya fanatikleri ikna etmeden evvel, uygulayan veya uygulanan kesimler getirilen tanıma katılabilmeli, her iki taraftan erler, oğul erlerin ölümüne, ana erlerin ağlamalarına sebep olan kavgayı anlayabilmeli. Mesele yalın haliyle, birlikte yaşanılmakta olan yurdu böldürmemek veya özel yurt edinmekten ibaret midir? Hangi değerler şekil değiştirmiştir? Hangi ölçülere kimler neden mahiyet değiştirmişlerdir? “İnsan nasıl yaşar ise öyle ölür ve nasıl ölür ise öyle dirilir” Er gibi dirilebilmek için er varı ölmek gereklidir. Er kişi den anayı anlayabilmek için er kişiden oğlu doğurabilmek ve er kişiden oğlu anlayabilmek için de, er kişi anadan doğmuş olmak gerekir. Bu şehit-şehit anası –şehitlik inancı merkezli bir olgudur. Bu olgu Türklerde başlangıçtan beri vardı.

“Müslüman olan Arap ve Acem kültürleriyle ve Hıristiyan olan Bizanslarla gerçekleştirdikleri çeşitli ilişkiler ve mücadelenin sonunda edindikleri zengin bir tecrübe ile Türk kültürü, Nizam-ı Alem haline dönüştürülmüştür.³² Olay sadece bir tecrübe edinme olayı mı idi? Eğer öyle ise, edinilen tecrübe zamanla artmış olmalıydı. Neden tarihi gelişimin seyri ters dönmüştü? Alemin nizamına talip olabilmek veya aday gösterilmiş olmanın ölçüsü ne idi? Aleme nizam koyucu ile bu göreve bir dönem uygun görülen arasında değişen ne olmuştu? Türklüğün mahiyetindeki farklılaşma nerede idi? İnkâr eden bir toplumun yerine, inkâr etmeyecek toplumun getirilebileceği mesajı bu gelişmeden bağımsız mıdır? “ ‘Türk’ kelimesi olgun çağ anlamında kullanılmıştır... Türklerin Müslüman olmalarından sonra, Türklere Türk adının Tanrı tarafından verildiği hakim bir inanç olarak kabul görmüştür.”³³ Bu tesbitlerden hareketle tezimize dönelim. Olgun çağlık emanet mi idi, Tanrı verdiğini neden geri almıştı? Bizans, Arap ve Acem toplumunda olmayan evsaf ne idi ki, Tanrı Türk’ü kutlamıştı/kutsamıştı ve bu kutun geri alınması gerekebilmişti? “sizden sonra yerinize dilediği bir kavmi yaratır” (En’am,133) ilahi uyarısının kapsamına girebilmenin, o şüura erişebilmenin bir yolu olmalı idi.

Ziya Gökalp, “Dinle İlim” isimli şiirinde;

İnsanların ilk mürşidi kimlerdir?

Hiç şüphesiz peygamberler veliler...

Bu devrede din hikmete rehberdir;

Ahlak sanat hep o nurdan alır fer...” dedikten ve bize göre er’in tanımını yaptıktan

sonra:

“Fakat sonra din yerini ham zühde

verir artık coşkun vecdi azalır;

Velilerin yellere eser yerinde,

Mürşit adı fakihlere irs kalır” demekte ve bize Yahya Kemal, Horasan Erleri’nin boş kalan yerlerinin boş kalış sebeplerini anlattıktan sonra;

“Aba var, post var, meydanlarda er yok:

Horasan erlerinden bir haber yok

³² Feyzullah Eroğlu, Kimlik Arayışları ve Türk Kimliği, Milli Kimlik ve Türkiye’nin Geleceği Üzerine, Ankara, 2004, 119-132

³³ F. Eroğlu, a.g.e., a.g.y.

Uzun yollarda durdum hiç eser yok
Diyar-ı Rum'a gelmiş evliyadan!"³⁴ Deyip "velilik" ve "erlik" arasındaki bağlantıyı dinin gerçeği zemininde kurarken, dinden ayrılmış olmada, şekilciliğin veya özden uzaklaşmamış olmanın önemini belirtmektedir.

Kimlikten hareketle değinilen terör konusu sadece misal olması itibariyle gündeme alınmıştır. Milletine hayır dua getirirken aydın, ilkin tövbekar olmak ve kendisi için istediği iyilikleri ve korunmaları tüm milleti için isteyebilmelidir. Gökten taş yağdırılarak, şiddetli depremlere muhatap kılınarak, iç kargaşa ile birbirine kırdırılan halk özeleştirisi yapmamalı mıdır? Uygulanılmayan ve uyulmayan töre'nin mesuliyet payı kimleredir?

Üçler, beşler, yediler gibi kırklar da, er'in öz eleştirisinde adeta hakem adeta mutlak olanın şefaatinde aracıdırlar. Diyarbakır'ın Kırklar Dağı, Tepesi, Yatırı ve Çeşmesi ve nihayet şiirleştirilmiş efsanesinde;

"Kırklar dağı'nın yüzü
Karanlık sardı düzü
Ben ölseydim Suzi, Suzi
Ziyaret çarptı bizi" denilmektedir.³⁵

Kırklar ziyaretinin çarpacağı inancı vardır. Anadolu'nun birçok yerinde Kırklar Tepesi vardır. Bunlardan birisi de Amasya'daki "Kırklar Tepesi"dir.³⁶ Dağıstan'daki Kırklar Mezarlığı'nın bulunduğu yer de bir tepe ve onun yamacıdır. Mezarlıkta Kırklar diye bilinen bir bölüm vardır.³⁷ Alevi İnançlı Tahtacı Türkmenleri yağmur duası ve cem ayinleri için Eren Tepesi'ne çıkarlar Tepeye çıkıldıktan sonra Gaip Erenlerin mezarları ziyaret edilir, daha sonra Kırklar Meydanı'na geçilir. Ayrıca Sorgun'da Kırklar Tepesi, Kayseri Sarioğlan'da Kırk Kızlar Tepesi, Erzurum'da Kırk Çeşme Hamamı, Bayburt'ta Kırk Bulaklar, Tunceli'de Kırk Gözeler, Sorgun'da Kırk Kızlar Mezarlığı, Tokat'ta Kırk Kızlar Türbesi, Ordu Ulubey Şıhlar Köyünde Kırk Gelin Mezarlığı, Çemişkezek'te Kırklar, Kırk Mezarlar, Kırk Yatırlar, Kırklar Mağarası, Kırklar Pınarı'nın Türk Kültürlü coğrafyada yüzlerce örneği vardır.³⁸ Nihayet;

Rahmani ağlar, şeytani güler
Rahmani olanlar Allah'tan diler
Afyon'da yatan Kırk Yarenler

O da büyük evliyadandır"³⁹ Dörtlüğünde olduğu gibi bizim anlayışımıza göre, talep Mutlak olandan, Allah'tan yapılır. Kırklar, Yediler, Üçler, Beşler yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya temsi ettikleri hiyerarşi ile manevi dünyanın kilit taşlarıdır. Yapı kendi iç seçimi ile Kamil insana gidişi belirler. Kırklar ve diğerleri, burada tefekküre göre Allah indinde hatırı olan kimselerdir. Nihai merci Alemlerin Rabbi olandır.

³⁴ Sait Başer, Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı, İstanbul 1998, s.44; Yahya Kemal , Kendi Gök Kubbemiz, s. 119

³⁵ Esma Ocak, Kırklar dağı'nın Düzü, Öyküler, Ankara, 1982, s.10

³⁶ B.Demirelma, "Amasya ve Çevresindeki Halk İnançları", Erciyes, S.332. s.15-18

³⁷ Yaşar Kalafat, Bakü-Ceyhan Kültür Hattı, Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.95-140

³⁸ Y.Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu'da ve Orta Toroslar'da Kırk Motifi", Milli Folklor, Yaz 1994, S.22, s.15-22

³⁹ İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Folklor-Edebiyat-Tarih Araştırmaları, Afyonkarahisar, 2003, s.92

Alplerin ve Hatunları yanında Kırk Soylu er kişi yiğit ve Kırk soylu kadın kişi yiğit yer alıyordu. Manas'ta; Kırk Cora ve Kırk Ayaş Çora Batur Destanında Kırk Alpler, Karakalpak Türklerinin ünlü Kırk Kızlar Destanı, Dede korkut Destanı'nda kırk yerde otağ kurulması ve benzeri yüzlerce tesbit sıralanabilir.⁴⁰

Doğum'da annenin ve yavrunun kırkları ve yarı kırkları, evliliğin kırkı, ölümün kırkı gibi dönemler ruhun bedenleşmesi veya bedeni terk etmesi ile izah edilir ki, konumuz ile tamamen örtüşmese de farklı önemli bir hususturlar. Nitekim Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Kırkların oluşmaları ve iç hiyerarşileri de ayrıca ele alınmış olmaları itibariyle konuyu dağıtmak istemiyoruz. Halk tasavvufuna göre, kırkların toplanma alanları, toplantıya gidiş güzergahları, giderken uğradıkları yerler ve birileri vardır. Divriği Atkayası'nda "Erenlerin Kamçı İzleri" vardır.⁴¹ Halk, bu türden kutsal kabul edilen yerleri ziyaret eder. Kırgız Türklerinin halk tefekkürlerine göre, Nuh Tufanı'ndan sonra, Hz. Nuh'un torunu Hz. Türk Ata, Süleyman Dağı'na Oş'a gitmiş olup ve orada yatmaktadır.⁴² Doğan Kaya'nın ("Sivas'ta Yatmakta Olan Horasan Merkezli Anadolu Erenleri"..)⁴³ çalışmaları erenler içerikli çalışmalardan bazılarıdır.

Biz Alanya'da "Er Kapı", Kıbrıs'ta "Erenler Türbesi", Kazakistan ve Derbent'te Kırklar Yatırı, Diyarbakır'da Kırklar çeşmesi, yatırı ve Tepesi'ni resimledik. Bütün bunları belirtmekteki muradımız, halkın yaşadığı kültürde bu değerler, sadece fikir olarak değil, günlük hayatta somut olarak da varlıklarını sürdürmektedirler

Eren, kimliği üzerinde duran çalışmalar Nasreddin Hoca'nın da "eren" olduğu gerçeği üzerinde durmuşlardır.⁴⁴ Nasreddin Hoca'da Hak aşkı espri olarak mı tezahür etmiş bunu bilemiyoruz. Ancak sıradan bir din görevlisi olmadığı gibi sıradan bir güldürü ustası da değildi.

SONUÇ:

Er sahiptir. O, ocağın sahibidir, yurdun sahibidir. Bu sahiplik göçülüp gidildikten sonra kalanlarla birlikte devam eder.

Erlük mutlak olanın nazarında, hak edilmekle elde edilir ve kaybedilebilir. Bu bir nevi kut bulmaktır. Kişi gayreti ve törenin vecibelerine uygunluğu nispetinde er olur, olabilir ancak er olarak ölebilmek ve er olarak kalabilmek erliğini muhafaza edebilmek de cehti ister, cehti gerektirir. Mutlak ola ki, Alan da O'dur veren de O'dur. Edinilmesinde ve yitirilmesinde uyulması gereken belirlenmiş kuralları vardır. Bu kurallar arasında cinsiyet, dil, din ve benzeri farklılıklar yoktur, bunlar ölçü değillerdir.

Er tiplemesinin geçmişten gelen ve halen yaşamakta olan birikimi mevcuttur. Bu hali ile, çözümleyici özellikleri itibariyle irdelenip, oluşturulacak vizyonda kaynak oluşturabilir.

⁴⁰ Y.Kalafat, "Nokus/Kırk Kız Destanı Sempozyumu ve Karakalpak Türk Halk İnançları" Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 2000, S.126, s.167-181

⁴¹ Kutlu Özen, "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri İsimli Kitaba Dair", Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1991, S.74, s.9-20

⁴² Tahsin Parlak, Doğubeyazıt, 2005

⁴³ Nimetullah Hafız "Kosova'da Erenlerle İlgili Söylentiler", İzzet Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul, 2005 s.235-241

⁴⁴ Ali Kayıkçı, "Nasreddin Hoca Eren-Bilgedir.", Erciyes, Nisan 2006, S.340, s. 11